

Олена Сечейко
канд. психол. наук, доцент
Національний авіаційний університет
м. Київ (Україна)

ОСОБИСТІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СТУДЕНТІВ- ПСИХОЛОГІВ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРИДАТНОСТІ.

Функціонування і вдосконалення системи професійного навчання і освіти вимагає відповідного наукового, зокрема, психологічного забезпечення. Найважливішою психологічною проблемою, яка має бути усебічно досліджена в цьому контексті, є проблема становлення особистості професіонала.

Розглядаючи особливості професійної підготовки майбутніх психологів, важливо зазначити, що ця професія відноситься до групи соціономічних професій, які мають нечіткі, розмиті межі. Саме нечіткість та швидка зміна вимог соціуму до психолога, ускладнюють формування реалістичних уявлень про своє професійне майбутнє, як на етапі вибору професії, так і на етапі оволодіння нею.

Також необхідно підкреслити недостатність володіння випускниками практичними навичками діагностичної, консультаційної та корекційної роботи [4]. Специфіка професії окрім освіченості, висуває особливі вимоги до особистості психолога. У зв'язку з цим, в контексті проблем професійної діяльності психолога обговорюються не лише питання, що стосуються змісту його діяльності, але і питання, пов'язані з вивченням особистісних компетенцій психолога [5].

В умовах сучасного суспільства особливого значення набуває проблема професійної мотивації, вирішення якої, сприятиме формуванню нового суб'єкта професійної діяльності: компетентного, мобільного, орієнтованого на рішення важко прогнозованих завдань, відповідального, такого, що має стійку систему духовних і моральних цінностей. Особлива увага при цьому спрямована на вивчення умов розвитку професійної мотивації в період навчання у ВНЗ, які сприятимуть підвищенню інтересу студентів до предметів спеціалізації, активного засвоєння професійно важливих знань, умінь і

навичок, інтеграції їх в єдину внутрішню професійну реальність. Вивчаючи уявлення про зміст діяльності психолога, дослідники відмічають, що основні елементи професійної психологічної картини світу складаються у психолога в початковий період професійного самовизначення особистості і надалі не зазнають значних якісних змін по мірі професійної соціалізації. Автори вважають, що професійний світогляд студентів-психологів формується на стику науково-теоретичного і життєво-практичного пізнання психічної реальності, відрізняється внутрішньою суперечністю, еkleктизмом, використанням буденних схем інтерпретації і «стереотипізованістю» [1].

Науковці відмічають, що абітурієнт-психолог часто не має чіткого уявлення про майбутню професійну діяльність, характеризується відсутністю розуміння і усвідомлення її завдань і засобів. Наявний образ професійної діяльності у студентів, дифузний, неструктурований і багато в чому нереалістичний. У зв'язку з цим виникає низка проблем, пов'язаних з підготовкою психолога і вимогами до нього як до професіонала та особистості [2].

В нашій статті представлені дані пролонгованих досліджень щодо індивідуально-психологічних особливостей студентів-психологів з акцентом на ті, які негативно позначаються на розвитку професійно-важливих якостей і гальмують процес професійної ідентифікації та адаптації у подальшому. З врахуванням визначених негативних тенденцій та на основі аналізу факторів позитивного впливу на компетентність психологів, пропонуються шляхи вдосконалення їх професійної підготовки.

Як вже зазначалося, необхідною складовою прогнозу успішності професійної діяльності майбутнього психолога є його особистісні трансформації, напрям яких визначається професійно-необхідними якостями, адже професійна придатність практикуючого психолога не зводиться тільки до рівня його фахової освіти, і було б грубою помилкою ставити у пряму залежність знання і рівень кваліфікації спеціаліста[2]. Найважливішим аспектом проблеми підвищення ефективності професійного навчання є використання природного потенціалу

та розвиток професійно-важливих якостей кожного студента, враховуючи всі рівні в структурі його індивідуальності [7].

Розглянемо фактори позитивного і негативного впливу на професійну компетентність психологів з зазначенням узагальнених результатів діагностики індивідуальних особливостей студентів-психологів та їх відповідності ПВЯ [6].

Важливою з огляду прогнозування успішності професійної адаптації є інформація про особливості психодинамічного рівня студента.

М.В. Молоканов розглядає проблему взаємин між деякими індивідуально-особистісними властивостями на психофізіологічному і психологічному рівнях як передумовами до діяльності в психологічній практиці [6]. Несприятливими для розвитку професійних здібностей психолога-практика виступають такі задатки: виражена інтровертованість, низький рівень психічної активності, низька працездатність та низька стресостійкість. Зазначені особливості сприяють розвитку таких властивостей особистості як висока тривожність, нейротизм, ригідність, низький рівень самоконтролю, адаптивності, замкненість та інші риси, що перешкоджають ефективній роботі психолога[7].

Важливою складовою професійної придатності психолога є також інтелект, особливо його вербальний та соціальний компоненти. Досвід свідчить про те, що практикуючі спеціалісти з показниками інтелекту нижче середнього, як правило, мають багато ускладнень у роботі, особливо консультаційній. [1]. Необхідно відмітити, що дезорганізуючий вплив на інтелектуальну діяльність має тривожність — властивість, що значною мірою генетично детермінована.

Важливим чинником професійної успішності вважаємо також тип загальної емоційної спрямованості особистості, оскільки цей компонент має значний вплив на формування мотивів поведінки та професійну спрямованість. Для практичної діяльності психолога найбільш вдалим буде поєднання альтруїстичного, гностичного та комунікативного типів за Б.Додоновим [7].

Зазначені вище характеристики пропонуємо визначати ще на першому етапі професійної підготовки студентів-

психологів. При цьому важливо також виявити індивідуально-психологічні особливості, які суттєво перешкоджають оволодінню професією психолога, а саме: наявність акцентуацій характеру, ригідність, глибока інтровертованість, високий рівень тривожності, екстернальність, низький рівень інтелекту та креативності, низький рівень соціальної гнучкості та пластичності, виражена агресія, відсутність адекватної професійної спрямованості.

За результатами нашого пролонгованого психодіагностичного дослідження у студентів-психологів були виявлені такі негативні тенденції: за соціальними шкалами в структурі темпераменту низька пластичність виявлена у 22 %, низька ергічність – у 32 %, висока емоційність у 37 %, особливості емоційних станів: високий рівень агресії – 48 %; високий рівень тривожності – 59 %, високий нейротизм - 19%; особливості Я-концепції: егоцентризм – 63 %; неадекватність самооцінки – 45 %, занижений рівень домагань - у 29%, завищений рівень домагань - у 17%; акцентуації характеру виявлені у 39 % студентів, при цьому найбільш поширеними є гіпертимний, екзальтований, демонстративний та емотивний типи.

Ці дані є непрямим свідченням наявності у студентів-психологів внутрішніх психологічних проблем, напруги та невдоволення. Також ці результати підтверджують дані наукової літератури про те, що часто спеціальністю психолога прагнуть оволодіти акцентуовані особи, або люди з помітними особистісними проблемами[2]. Переважна їх більшість малопридатна у професійному плані. У практичній роботі вони, як правило, розв'язують свої особистісні проблеми і мало опікуються проблемами клієнта. Мотив вирішення власних проблем як початкова умова вибору професії психолога може стати гальмом професійної самореалізації студентів на подальших етапах професійного становлення, а тому потребує корекції на ранніх етапах навчання.

Показники, що відображають тип загальної емоційної спрямованості розподілилися таким чином: комунікативний – 40,4 %; альтруїстичний – 12,8 %; праксичний – 12,7 %; глорічний 12,7 %; романтичний – 6,4 %; пугнічний – 6,3 %;

гностичний – 5 %; гедоністичний – 6,2%; естетичний – 2 %; акизитивний – 0%.

Значна перевага комунікативного типу підтверджує високу потребу студентів у спілкуванні, бажання розвинути комунікативні здібності. При цьому альтруїстична спрямованість як характерна ознака професійної діяльності психолога, хоча і стоїть на другому місці, займає зовсім незначний відсоток. Як негативне, слід також відзначити низький відсоток гностичного типу. Такий результат є показником недостатньої потреби студентів у пізнавальній активності, інтелектуальному розвитку, байдужості до наукового пошуку.

Окрім індивідуально-психологічних особливостей надзвичайно важливим фактором, що забезпечує високий рівень професіоналізму є позитивна й адекватна мотивація до оволодіння обраною спеціальністю [3].

Для визначення ієрархії мотивів вибору професії студентів-психологів I та II курсів була розроблена авторська анкета. Опитування студентів-психологів виявили такі основні мотиви вибору професії: бажання «допомагати людям», потреба «розібратися в собі», більше довідатися про нетрадиційну сферу знань; набути престижну професію «психолога-практика» (психотерапевта, консультанта і т.п.). Багато в чому ці бажання визначаються неусвідомленим прагненням одержати психологічну консультацію «для себе». Додаткову роль при цьому грає неадекватність загального уявлення про характер і зміст професійної діяльності і переважна орієнтація на міфологізовані уявлення про психологію і психологів, що існують у сучасному вітчизняному соціумі.

Отже, багато з тих, хто поступає на факультети психології, обмежують цілі своєї професійної діяльності вирішенням особистих проблем. Немає сумнівів у тому, що шлях професійного становлення, який затримується в рамках "вирішення особистісних проблем", буде вкрай непродуктивним. Отже, загалом можна визначити такі мотиваційні тенденції.

1. Найвагомішими мотиваторами вибору професії психолога для студентів є перспектива оволодіння

неординарною та престижною професією з подальшою перспективою вдалого працевлаштування.

2. Вибір майбутньої професії не завжди відбувався самостійно і усвідомлено.
3. Найбільш професія психолога приваблює студентів в своєю незвичайністю та ексцентричністю.
4. У процесі навчання психологи очікують оволодіти техніками, які допоможуть вирішувати особисті проблеми в різних сферах життя.
5. Після закінчення університету психологія не обов'язково має стати основною спеціальністю для третини опитаних студентів.

Спрямовані на визначення взаємозв'язку між мотивацією і світоглядом дослідження студентів-психологів Чернівецького національного університету. Результати показали, що переважна більшість (понад 50%) потреб у першокурсників відносяться до предметно – прагматичного рівня. Очікування щодо домінування пізнавальних потреб і відповідної активності не підтвердились. Серед інших потреб домінують потреби у престижу, прийняття та любові. Потреби особистісного професійного сенсу, зокрема професійної самореалізації, займають низькі рангові місця.

Прогноз подальшого негативного впливу особистісної професійної невідповідності ілюструють результати анкетування працюючих психологів з низькою професійною адаптованістю, які за даними Андрійчука [1] мають такі типові труднощі: наявність тривожності, непевності в собі, сором'язливості, страхів, низької самооцінки, почуття професійної некомпетентності, страх перед спілкуванням в форматі індивідуальної та групової роботи, почуття хронічної виснаженості та невдоволення власною реалізацією. Ці дані експериментального дослідження переконливо свідчать про те, що самі по собі психологічні знання не гарантують подолання особистісних проблем і розвиток професійно важливих якостей психолога.

Наведені результати досліджень переконливо свідчать про наявність проблем, пов'язаних з підготовкою психологів-практиків на різних етапах: від профконсультативної роботи і

відбору абітурієнтів до професійної адаптації випускників ВНЗ. Чимало зазначених проблем обумовлені недосконалістю системи підготовки психологів у вищих навчальних закладах. Для того, щоб бути ефективною, підготовка психолога повинна здійснюватися з врахуванням проблематики, з якою прийшли студенти, їх індивідуальних особливостей, мотивації та світоглядних установок, які за бажаним сценарієм мають змінюватися на гуманістичні.

З огляду на творчий характер подальшої професійної діяльності, неможливо сподіватися на існування готових рецептів постановки задач чи прийомів їх вирішення. Тому важливою задачею університетської освіти окрім передачі знань і умінь (інформування) є також розвиток особистості професіонала, його самоідентифікація з професією.

Спираючись на власний досвід та виявлені емпіричним шляхом тенденції, пропонуємо орієнтовну структуру поетапної підготовки психологів у вищих навчальних закладах. Перший блок має включати роботу з адаптації студентів до майбутньої професії. На початковому етапі професійної підготовки (як правило, це перший та другий курси) студенти повинні, по-перше, оволодіти базовим концептуальним апаратом психологічної науки, дістати основні уявлення про свою майбутню діяльність. Таке завдання вирішують курси загальної та вікової психології, які є теоретичною базою підготовки фахівця незалежно від його подальшої професійної спеціалізації.

По-друге, адаптації студентів мають сприяти різноманітні тренінгові групи спілкування, участь у яких допомагає майбутнім спеціалістам розпочати знайомство з практичною психологією. До того ж це сприяє професійній ідентифікації студентів, їхньому особистісному росту.

У зв'язку з цим другий блок, передбачає більш глибоку діагностичну роботу, яка включає крім тестів, спеціальні тренінгові техніки, бесіди, консультування. Процес самопізнання стимулює студентів співвідносити свої індивідуальні особливості з вимогами до особистості психолога-практика, спектр яких надзвичайно широкий.

Визначаючи професійно важливі якості, слід взяти до уваги те, що психолог на практиці буде мати певну

спеціалізацію: діагностика, консультування, реабілітація тощо. Таким чином, кожна з спеціалізацій буде вимагати певної підготовки, набору навичок, особистісних рис та якостей.

Студент, знаючи про свої індивідуально-психологічні особливості, зможе свідомо зробити вибір щодо спеціалізації, яка найбільше відповідає його можливостям та професійним інтересам. При цьому у процесі самодіагностики якостей, професійно значущих для майбутньої діяльності, необхідно формувати у студентів потребу в їх розвитку.

Третій блок охоплює третій та четвертий курси — це особистісно-професійна корекція. Його завданнями є відпрацювання виявлених на діагностичному етапі особистісних проблем студентів, корекція та формування професійно значущих комунікативних умінь. Зокрема, на основі інформації, здобутої на попередніх етапах, студент має скласти під керівництвом викладача індивідуальну програму корекційної роботи з метою самовдосконалення.

Після корекційної роботи слід провести вторинну психодіагностику для встановлення рівня розвитку професійних та особистісних якостей студентів. Вона має збігатися з етапом поглибленого профвідбору.

Четвертий блок, який завершує підготовку психологів — оволодіння прийомami професійної самореабілітації з метою відновлення внутрішнього балансу після роботи з клієнтом. При цьому студенти повинні оволодіти прийомami саморегуляції та самокорекції, які дають змогу не лише сформувати основні інструментальні вміння, а й відчутти їхню ефективність при розв'язанні власних проблем.

Запропоновані блоки професійної підготовки студентів є взаємо переплетеними. І хоча у кожному з них провідним виступає той чи інший елемент (наприклад, діагностика або корекція), чітке їх розмежування навряд чи доцільне.

Зазначена система почала впроваджуватися при підготовці студентів-психологів в Національному авіаційному університеті. Професорсько-викладацьким складом кафедри авіаційної психології НАУ вже запущена програма застосування інноваційних технологій професійної підготовки майбутніх психологів з врахуванням необхідності їх особистісної

відповідності вимогам професії. На сьогоднішній день реалізовані проекти, спрямовані на активізацію компетентності студентів в практичній діяльності, особистісно-розвивальних програмах та наукових дослідженнях. Зазначені проекти включені в усі складові професійної підготовки – лекційні та практичні заняття, фахову ознайомлювальну, психологічну, науково-дослідну та переддипломну практики, тренінгову діяльність, курсові та дипломні роботи, а також діяльність психологічних гуртків. Пріоритетною при цьому являється особистісна включеність кожного студента у свій професійний розвиток, стимулювання його інтернальності та підкріплення мотивації реалізації власної індивідуальності в обраній професії, адже професійна підготовка та подальша професійна діяльність буде успішною лише за умов особистісного сенсу. Саме він відкриває якісно нові можливості, які дозволяють перейти на суттєво новий рівень розвитку своєї індивідуальності, відкрити в собі раніше невідомий потенціал. Отже, досвід переживання особистісних змін ми вважаємо необхідною складовою становлення психолога, як професіонала.

Література

1. Андрійчук І.П. Дослідження особливостей Я-концепції майбутніх практичних психологів // Практична психологія та соціальна робота, 2001, №8, с. 11—13.
2. Дмитренко А.К. Мотиваційні та світоглядні аспекти вибору професії психолога // Практична психологія та соціальна робота, 2012, №4. — С. 31—55.
3. Назарук О.М. Особливості мотиваційної сфери студентів гуманітарного та технічного напрямків // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Т. 11. – Вип.11. – Ч. 2. – К.: Інститут психології ім. Г.С.Костюка НАПН України, 2014. – С.120-128
4. Основи практичної психології/ Ред. В.Панок, Т.Титаренко та ін. – К.: Либідь, 1999.–536 с.

5. Помиткіна Л.В. Стратегічні рішення студентської молоді: визначення власної життєвої позиції / Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр. – К.: НАУ, 2014. – Вип. 5(1). – С.106-112.
6. Сечейко О.В. Прогнозування успішності професійної діяльності психолога-практика на ранніх етапах навчання. Матеріали науково-практичної конференції // Тернопіль, 2003, I ч., с 106-112.
7. Сечейко О.В. Диференціальна психологія / Підручник //Київ, НАУ, 2014, 300 с.
- 8.